

Kapitalplaceringar som verktyg i klimatomställningen

- en nulägesanalys av Klimatkommunernas
arbete med fossilfria placeringar

Titel: *Kapitalplaceringar som verktyg i klimatomställningen – en nulägesanalys av Klimatkommunernas arbete med fossilfria placeringar*

Författare: Olivia Gustafsson

Redaktörer och grafisk form:

Filippa Borgström och Maria Ivansson

Publicerad: juni 2017

© Klimatkommunerna

Box 41

221 00 Lund

+46 (0)46 359 64 47

+46 (0)46 359 93 28

kansliet@klimatkommunerna.se

Fotografer:

Kapitel: Om rapporten

Örebro kommun: Fredrik Kellén

Lunds kommun: Lunds kommun

Växjö kommun: Mats Samuelsson

Jönköpings kommun: Jönköpings kommun

Lidköpings kommun: Öyvind Lund

Kapitel: Politiska beslut om fossilfria kapitalplaceringar

Stockholms stad: Stockholms stad

Kapitel: Implementering

Örebro kommun: Lars Anfinset

Växjö kommun: Mats Samuelsson

Kapitel: Uppföljning

Borås stad: Anna Sigge

Lunds kommun: Benjamin Walfridson

Östersunds kommun: Östersunds kommun

Lomma kommun: Roman Stepanov

KLIMAT
KIK
KOMMUNERNA

Om Klimatkommunerna

Klimatkommunerna är en förening med 36 kommuner och en region som medlemmar. Medlemmarnas klimatarbete ligger i framkant i Sverige och världen, med tuffa klimat- och energimål och ambitiösa åtgärder.

Klimatkommunernas övergripande syfte är att minska utsläppen av växthusgaser i Sverige genom erfarenhetsutbyte, påverkansarbete och spridning av goda exempel. Vi är en pådrivande aktör för det nationella klimatarbetet genom att lyfta fram vilka möjligheter, hinder och drivkrafter som har betydelse för arbetets resultat.

Sammanfattning

Denna nulägesanalys beskriver arbetet med fossilfria kapitalplaceringar hos 22 av Klimatkommunernas 37 medlemmar. Enkätundersökningen visar att de 22 svarande medlemmarna befinner sig i olika stadier av arbetsprocessen med fossilfria placeringar. I 15 av 22 kommuner/regioner har ett politiskt beslut tagits i frågan. Val av strategi och riktlinjer varierar, liksom hur "fossilfria placeringar" definieras i miljöpolicy, placeringspolicy eller motsvarande styrdokument.

Utmaningarna framöver omfattar aspekter som definition av "fossilfritt", att sätta systemgränser och att placera enligt riktlinjerna samtidigt som risk och avkastning också tas hänsyn till. Andra viktiga steg är att få ordning på uppföljningsarbetet och revidera kommunens/regionens placeringspolicy enligt resultaten av detta.

Vilken strategi och riktlinjer som är rimliga att utgå från i förhållande till kommunens/regionens kapital och förutsättningar, och samtidigt

sett till finansmarknadens utveckling, är i dagsläget en svår fråga att förhålla sig till, enligt svarande tjänstepersoner. Det är en sak att ställa krav, men att därefter kontrollera att dessa krav följs i praktiken är en annan fråga. För att snabba på utvecklingen kan det behövas lagkrav på att kapitalförvaltare klimatredovisar sina produkter.

Om vi ska ha en chans att klara målet om max 2 graders uppvärmning måste kommuner, regioner och andra kapitalägare vässa sina krav och också börja investera i lösningarna. Om många investerare efterfrågar fonder med inriktning mot bolag som är aktiva i klimatomställningen, kommer marknaden sannolikt att anpassa sig snabbt.

Att placera kapital och att låna kapital är två sidor av samma mynt. Genom att ge ut gröna obligationer kan kommuner och regioner bidra till att erbjuda gröna och fossilfria alternativ för andra som har kapital att placera. Och genom att välja att placera sitt kapital i till exempel gröna obligationsfonder eller

miljöteknikfonder premieras de klimatvänliga investerarna. Flera medlemmar i Klimatkommunerna lyfter fördelar med att arbeta med fossilfria placeringar och gröna obligationer parallellt, eftersom det stärker samarbetet mellan ekonomisidan och miljösidan i organisationen.

Summary

This survey describes the working process of fossil-free investments among 22 of Klimatkommunerna's 37 members. The survey shows that the 22 respondent members are at different stages in the work-process with fossil-free investments. In 15 of the 22 municipalities a political decision has been made. However, the choice of strategy and guidelines vary, as well as how "fossil-free investments" are defined in the municipality's environmental policy and investment policy or equivalent.

The challenges ahead include aspects such as defining "fossil free", setting system boundaries, and investing according to policy guidelines while at the same time taking risk and return into account. A further challenge is to follow up the placements through matching and reviewing the municipality's own guidelines compared to the asset manager's criteria together with the outcome of these investments. Finally- to review the municipality's investment policy accordingly.

This includes investigating which strategy and guidelines that are reasonable to take on, in relation to the municipality's assets and prerequisites, whilst considering the development of the financial market. This is currently a difficult question to tackle, according to respondent officials. Making demands is one thing, the real issue is with reviewing that these requirements are complied with in practice. Legal requirements for asset managers to provide climate accounting for all their financial products could be one way of moving forward here.

If we are to have a chance of meeting the two degree-target set by the Paris climate summit, cities and other asset owners must sharpen their criteria and not only avoid investments in the fossil fuel industry, but also start investing in solutions for a green transition. If many cities demand these types of investment products the market is likely to adjust accordingly.

Capital investments and loans are two sides of the same coin. By is-

suing green bonds, cities can offer green and fossil free investment alternatives for other actors who have capital to invest. And by investing capital in green bond funds or green technology funds they can reward climate friendly organizations. Several cities speak of the advantages of working with fossil free capital investments and green bonds in parallel, since this strengthens the cooperation between the economic and environmental departments in the organization.

Innehåll

Bakgrund - om fossilfria kapitalplaceringar.....	6
Om rapporten.....	10
Politiska beslut om fossilfria kapitalplaceringar.....	12
Implementering.....	16
Uppföljning.....	20
Vägen framåt.....	24
Aktörer.....	26
Ordlista.....	28
Lästips.....	30

Bakgrund - om fossilfria kapitalplaceringar

Fossilfria placeringar stiger på kommunernas agenda, och allt fler kommuner tar steget till att se över sina finanser och rensa bort fossilfonderna. Ett ökat medvetande bland kommunerna leder till en ökad efterfrågan på fossilfria fonder, vilket i sin tur påverkar bankernas utbud.

Globalt sett har klimatfrågan stigit på finansmarknadens agenda i och med Parisavtalet. Detta visar en rapport framtagen av den fristående organisationen Asset Owners Disclosure Project, som varje år kartlägger de 500 största investerarna globalt. På deras lista år 2017 finns bland annat ett antal av de svenska AP-fonderna.

Sedan början av 2000-talet har aktörer som Världsbanken och FN stöttat samtal mellan investerare och kapitalförvaltare, vilket har lett fram till flera initiativ på internationell nivå. Det idag dominerande ramverket är PRI – Principles for Responsible Investments som baseras på de tre så kallade ESG-faktorerna – Environmental, Social och Governance, och som lanserades 2006. Ramverket har runt 1600 signaturer, varav en del svenska.

Flera förvaltare har dessutom skrivit under Montreal Carbon pledge och därmed förbundit sig att mäta och publikt presentera sin investeringsportföljs koldioxidavtryck på en årlig basis.

År 2014 blev Örebro Sveriges för-

sta kommun med att anta en policy om fossilfria placeringar. Samtidigt sker en generell utveckling på den svenska finansmarknaden där pensionsfondförvaltare och försäkringsbolag börjar omplacera sitt kapital.

*År 2014 blev Örebro
med att anta en policy*

Under 2015 satte svenska regeringen ett mål utifrån PRI och FN:s globala mål om att "det finansiella systemet ska bidra till en hållbar utveckling" och att "finansmarknadens aktörer ska beakta miljömässiga, sociala och bolagsstyrningsmässiga aspekter, de så kallade ESG-målen". Syftet med regeringens mål är att öka jämförbarheten mellan olika finansiella instrument och ge småspara-

re och konsumenter större möjlighet att välja ett hållbart sparande.

Allt fler banker och kapitalförvaltare erbjuder idag ett utbud av fos-

ebro Sveriges första kommun policy om fossilfria placeringar.

silfria fonder, samtidigt som flera olika kriterier och märkningar tas fram.

Ett nyligen uppkommet initiativ är Nordisk miljömärknings förslag om en Svanen-märkning av fonder. Fonder kan bli Svanen-märkta om de följer EU-direktivet UCITS regler. De ska klara av 27 obligatoriska

krav som rör exkludering, inkludering, transparens och påverkan. Ett krav är att kapitalförvaltaren ska utesluta företag som "utvinner och/eller förädlar bränslen eller producerar energi från kol, gas, olja och uran. (Kan dock uppgå till 5 % av omsättningen)". Dessutom ska kapitalförvaltaren analysera och inkludera företag som "gör investeringar i gröna branscher, till exempel förnybar energi, vattenrening och cirkulär ekonomi".

Konsumentverket har tagit fram riktlinjer för när en fond eller ett pensionssparande får kallas för "hållbart". Fondbolagens förening har inrättat Etiska nämnden för fondmarknadsföring, som också vägleder fondmarknaden i hur fonder får marknadsföras som

hållbara. Andra initiativ är det fristående Fair Finance Guide, som granskar fondmarknaden och Hållbarhetsprofilen, framtagna av svenska kapitalförvaltare, som listar hållbara fonder.

En kort historik

Klimatkommunernas
arbete med fossilfria
placeringar och gröna
obligationer

Inom ramen för ett WWF-finansierat projekt 2015 skapade Klimatkommunerna ett samarbete mellan olika aktörer i kommuner, regioner och landsting och med banker, investerare, tredjepartsgranskare och andra organisationer.

En slutsats i projektet var att de finansiella tillgångar vi äger och förvaltar många gånger har lika stor eller större klimatpåverkan som hela vår övriga verksamhet.

Under projektet hölls nätverksträffar och workshops, och som avslutning lanserade Klimatkommunerna i januari 2016 en guide till fossilfria placeringar och gröna obligationer.

En annan slutsats var att vi för att kunna "avkolifiera" först måste veta vad som är kolifierat. Det saknas en gemensam standard för detta. Mätmetoder finns, tex Carbon Disclosure Project, dit företag rapporterar sina utsläpp och strategier för att ställa om. Utmaningen är att datan är begränsad i mängd och kvalitet, och ibland stämmer den inte med företagets årsrapporter.

Under 2016 fortsatte en arbetsgrupp i Klimatkommunerna att dela erfarenheter om arbetet med gröna obligationer och fossilfria placeringar. Temat för nätverksträffen i Borås, augusti 2016, var klimatsmart kapitalförvaltning.

Vi kunde konstatera att mycket var på gång inom den finansiella sektorn. Men utbudet av hållbara fonder var fortfarande mindre än 1 % av marknaden. Det behövs alltså fler föregångare som ställer krav!

Det finns konsultföretag som mäter klimatavtryck från kapitalplaceringar, men deras metoder är inte transparenta och har vissa problem. Till exempel får företag som tillverkar solceller ett stort klimatavtryck jämfört med bilföretag. Detta beror på att utsläppen från tillverkningen räknas med, men inte energibesparingen från användningen av solceller eller utsläppen från användningen av bilar.

Om rapporten

Syftet med denna rapport är att ge en nulägesbild av hur Klimatkommunernas medlemmar arbetar med fossilfria placeringar, och vilka de tydligaste hindren respektive möjligheterna är i förhållande till finansmarknadens utveckling.

Rapporten belyser de moment som ingår i arbetet med att göra placeringar fossilfria och momenten exemplifieras med framgångsrika exempel från Klimatkommunernas medlemmar.

Nulägesanalysen är baserad på en webbenkät som skickades ut till

alla medlemmar i februari 2017 och intervjuer utförda under våren. Webbenkäten besvarades av 22 av föreningens 37 medlemmar och intervjuer gjordes med tjänstepersoner på finans- respektive miljö- och klimatstrategiska enheter.

I webbenkäten öppnade vi upp för

”Hur diskuteras denna fråga i fondhandlarföreningen?”

- Lunds kommun

generella tankar om fossilfria placeringar och fick då följande svar som ger en första övergripande bild av olika aspekter som diskuteras i nuläget.

”Per 2016.12.31 hade vi (för första gången) inga pengar alls i fossil energi.”

”Alla finansiella produkter borde rapportera sin klimatpåverkan, så det går att jämföra. När det gäller gröna obligationer till exempel, så växer det nu fram en förväntan från investerarna om att klimategenskaperna ska rapporteras. Det är bra. Men det återstår dock för övriga obligations-emittenter att visa vad deras investeringar leder till för klimatpåverkan.”

- Örebro kommun

”Hittills har kommunen inte placerat något kapital utan allt har lånats ut till de kommunala bolagens investeringar. Skrivningen om placeringar blir viktig den dag vi börjar placera. Jag är osäker på hur det kommer att följas upp.”

- Växjö kommun

”Jag undrar om det är miljövärlden som diskuterar gröna placeringar, eller om det är ekonomivärlden? Alltså, skickas information om gröna placeringar via de ekonominätverk som ekonomer är med i, diskuteras det på ekonomikonferenser, eller kommer det oftast omvägen via miljö nätverk för vidarebefordran till ekonomerna? Som alltid är det svårt att ta in arbetsområden som man anser vara ’någon annans’, men om det är något som diskuteras inom det egna gebitet blir förståelsen och intresset högre. Här i Hässleholm var begreppet gröna placeringar hyfsat okänt/ointeressant innan vi hade ett informationsmöte om saken.”

- Hässleholms kommun

”Om ägare som har ett miljöintresse och vill jobba för en utveckling mot en bättre produktion med mindre miljöpåverkan lämnar bolaget blir det sannolikt inte någon förändring i faktisk verklighet. Om ägaren däremot genom sitt ägarinflytande trycker på att företaget ska utvecklas och förbättras på miljöområdet har det kanske en mer påtaglig effekt”

- Lidköpings kommun

”Vi skulle gärna se att det fanns helt fossilfria fonder med möjlighet till utdelning”

- Jönköpings kommun

”Tillgången på bra fossilfria placeringsalternativ är ganska begränsat, än så länge”

- Lomma kommun

Politiska beslut om fossilfria kapitalplaceringar

Våren 2017 hade 15 av 22 svarande kommuner/regioner ett politiskt beslut om att inte placera pengar i fossilt kol, olja eller gas.

I **Finspångs kommun** fick frågan om fossilfria placeringar uppmärksamhet när kommunens placeringar granskades av Ekot. Den politiska processen som följde var förhållandevis kort, ett beslut fattades och en policy formulerades.

Lunds kommun berättar att Göteborgs stad och Örebro kommun, genom Klimatkommunerna, har varit stora inspiratörer.

När kommunens miljömålsprogram skickades ut på remiss kom ett medborgarförslag om att lägga till fossilfria placeringar som ett delmål.

Förslaget förverkligades när miljömålsprogrammet antogs politiskt sommaren 2014, med en skrivning om att kommunen senast 2016 ska utreda om man investerar medel i fossilbränslebolag, och upphöra med detta senast 2020. Utredningen gjordes av en finansekonom i kommunen och utmynnade i den formulering av placeringskriterier som beslutades 2017.

Kommunstyrelsen i **Stockholms stad** fick i budget för 2016 i uppdrag att utreda hur placeringar i företag som utviner fossila bränslen på sikt kan avvecklas samt att de etiska riktlinjerna i placeringspolicy för de samförvaltade donationsstiftelserna ska revideras, för att undvika framtida investeringar i bolag som utviner fossila bränslen.

Varför saknar vissa kommuner ett politiskt beslut om att placera fossilfritt?

Det finns olika anledningar till varför ett politiskt beslut saknas hos sju av de svarande kommunerna, här är några av dem:

”Kommunen har inga egna placeringar utan är nettolåntagare.”

- Eskilstuna kommun

”Kommunen har inga egna medel i externa placeringar. Därför finns ingen placeringspolicy fastställd.”

- Karlstads kommun

”Finanspolicyn håller på att revideras. Placeringsmöjligheterna (avtalsmässigt) har breddats så att fler av kommunens placeringar görs fossilfritt.”

- Lomma kommun

Två strategier – exkludering och dialog

Medlemmarna definierar ”fossilfritt” på lite olika sätt, och har alltså formulerat sig olika i sina styrdokument. Två strategier kan urskiljas i dagsläget – exkludering och dialog. 10 av 14 kommuner/regioner har valt exkludering som strategi, det vill säga att välja bort direkta placeringar i koldioxidintensiva företag. Utöver detta har de också formulerat något av följande tillägg:

En ingående definition av ”fossilfritt” och detaljerade riktlinjer för strategin.

En deadline för en ”undantagsperiod” eller ”utfasningsperiod”

En procentgräns (riktlinje satt av Ethiska nämnden för Fondmarknadsföring), det vill säga bolag där mer än fem procent av omsättningen kommer från produktion och/eller distribution av fossila energikällor får inte finnas med i de fonder kommunen väljer.

Utdrag från styrdokument om fossilfria kapitalplaceringar

Östersunds kommun

"Vidare får placeringar ej göras i bolag där den huvudsakliga delen av omsättningen härrör från områdena tobak, alkohol, krigsmateriel/vapen eller pornografisk verksamhet. Dessutom investerar fonden inte kol- gas- och olje-exploateringsbolag."

Finspångs kommun

"Placeringar får inte ske i företag vars huvudsakliga verksamhet är utvinning av fossila bränslen[1]. Placeringar ska även undvikas i företag som på annat sätt är inblandade i framställningen av fossila bränslen genom t.ex. produktion och prospektering. Fotnot [1]: Undantag medges vid placering i fonder förutsatt att det inte finns tillgängliga alternativ inom ramen för önskad placeringsinriktning. Detta undantag gäller till 2019-12-31."

Borås stad

"Placeringar ska inte göras i företag som har verksamhet med syfte att prospektera, exploatera, utvinna eller producera fossil energi."

Lidköpings kommun

"Kommunen ska i sina placeringar eftersträva att följa av Sverige ratificerade internationella konventioner (...) Anlitade förvaltare eftersträvar att påverka företagen som placeringar är gjorda hos via dialog för att åstadkomma förändrat beteende. Som sista utväg när dialog varit verkningslös säljs innehavet."

Lunds kommun

"Investeringar i bolag som på ett konstruktivt sätt bidrar positivt till klimatfrågan premieras. Investeringar får inte ske i företag som ägnar sig åt prospektering, exploatering, utvinning eller produktion av kol, olja, gas, oljesand eller annan okonventionell fossil olja eller gas. Investeringalternativ som har utökat sina kriterier till att även begränsa investeringar i servicebolag med intäkter från ovan nämnda verksamheter, elkraftsbolag med fossila produktionsmetoder samt bolag med betydande fossila reserver premieras."

Helsingborgs stad

"Direkta placeringar ska heller inte ske i företag som ägnar sig åt prospektering, exploatering, utvinning eller produktion av fossil energi."

Malmö stad

"Om det finns placeringsalternativ till företag som ägnar sig åt utvinning av fossila energikällor ska dessa alternativ väljas, om det i övrigt är försvarligt med hänsyn till kostnad, avkastning och risk."

Uppsala kommun

"Därför ska placeringar inte göras i aktier eller obligationer, direkt eller genom värdepappersfonder, i företag i vars verksamhet ingår tillverkning, distribution eller marknadsföring av (...) fossila bränslen. En skarp och väletablerad definition av fossilfrihet ska tillämpas. Placeringar får inte göras i bolag vars omsättning till mer än fem procent avser verksamhet inom kol, olja och naturgas."

Västerås stad

"Direkta aktieinnehav i bolag som i huvudsak ägnar sig åt gas- eller oljeproduktion är ej tillåtna. Aktiefonder med små innehav, mindre än 1 % av pensionsfondens totala värde, av fossilrelaterade aktier är tillåtna, men fossilfria fonder ska prioriteras om avkastning och risk är på jämförbar nivå. I kontakter med stadens fondförvaltare ska det framhållas att hållbara investeringar är en viktig fråga för Västerås."

Linköpings kommun

"Kommunen skall placera i långsiktigt hållbara verksamheter utan att ge avkall på målet om god ekonomisk hushållning." Tillägg: "Kommunens finansregler revideras för närvarande och KS kommer att ta ställning till ett förslag om mer detaljerade hållbarhetskriterier."

Region Skåne

"Placeringar ska inte heller ske i företag som är verk-samma i prospektering, exploatering, utvinning, produktion eller försäljning av fossil energi."

Kristianstads kommun

"Placering ska inte ske i företag som har en väsentlig (> 5 %) del av sin verksamhet i utvinning av fossila bränslen."

Stockholms stad

"Ambitionen är att placeringar ska ske i företag som följer de internationella konventioner och avtal som Sverige har undertecknat (...) Livbolaget ska därutöver i möjligaste mån undvika placeringar i företag där en väsentlig del av omsättningen kommer från (...) fossila bränslen."

Örebro kommun

"Placeringar ska heller inte ske inom fossil energi. Kommunen gör inga placeringar i företag som ägnar sig åt prospektering, exploatering, utvinning eller produktion av olja, gas, oljesand och annan okonventionell fossil olja. På motsvarande sätt placerar kommunen inte i företag inom kol-branschen." I klimatstrategin (antagen juni 2016): "Klimatbelastningen från kommunens kapitalförvaltning ska vara lägre än jämförbara index och ska årligen minska, med ambitionen att vara klimatneutral 2030."

Växjö kommun

"Placeringar får inte göras i företag som producerar fossila bränslen."

Implementering

Valet av kapitalförvaltare och typ av fonder beror på kommunens/regionens storlek, hur stort kapital som placeras och vilken typ av kapital som ska placeras (pensionsmedel, stiftelsemedel eller annat kapital).

Vilket kapital förvaltar kommunen/regionen idag?

De flesta kommuner/regioner ansvarar för en kombination av eget kapital och stiftelsemedel. När det gäller pensionsmedel har några eget pensionssparande och andra har en pensionsförsäkring för sina anställdas framtida pensioner. Stiftelser fungerar som en egen juridisk person skild från kommunen/regionen. Även om kommunen/regionen inte har något eget kapital att placera kan den ändå ansvara för förvaltningen av externt stiftelsekapital – två exempel på detta är Malmö Stad och Region Skåne.

”Region Skåne har ingen egen kapitalförvaltning. Men vi har riktlinjer om kapitalplacering som gäller de stiftelser vi ansvarar för.”

- Region Skåne

”Kommunen har placerat sitt kapital i den pensionsstiftelse som bildats tillsammans med två ytterligare kommuner i länet. Stiftelsens placeringsreglemente följer kommunens finanspolicy. Kommunen får löpande del av hur stiftelsen har placerat kapitalet. Ordförande i stiftelsen är kommunens finanschef.”

- Uppsala kommun

”Borås Stad har innehav i sex olika räntefonder från fyra fondbolag. Några är explicita hållbarhetsfonder, övriga är fossilfria enligt extern screening. Vi upplever det svårt att hitta ett brett och starkt urval av fonder som klarar våra krav.”

- Borås stad

”Donationsstiftelsens aktiekapital är i huvudsak investerat i indexfonder, vilket innebär att förvaltarens val av bolag inte påverkar avkastningen, utan avkastningen följer respektive fonder valda index. Donationsstiftelsens aktiefonder har länge haft en etisk profil (så kallade SRI-fonder) som innebär att man exkluderar bolag som inte anses uppfylla de uppsatta etiska kriterierna för fonden, kring t.ex. tobak, vapen, alkohol och pornografi. Med de senaste årens fokus på fossilbränslefria investeringar har allt fler investerare antagit policykrav som medfört att de avyttrat bolag som är aktiva i utvinning eller produktion av fossila bränslen.”

- Stockholms stad

Tips!

Fossilfria fonder som rekommenderats av Klimatkommunernas medlemmar finns på Klimatkommunernas webb.

Tips!

Miljömärkning av fonder är en möjlig metod för att göra det lättare för kommuner, regioner, privatpersoner m.fl. att välja fonder utifrån tydliga hållbarhetskrav. Förslag på kriterier för Svanenmärkning av fonder är klart i juni 2017.

Tips!

Ta lärdom av andra kommuner/regioner som placerat hållbart. Läs på och ta kontakt!

Samarbete inom organisationen

Flera medlemmar vittnar om att arbetet med att göra kommunens/regionens placeringar fossilfria har gjort att ekonomiavdelning och miljöstrateger har inlett ett samarbete och fått ökad förståelse för varandras ansvarsområden. Ett väl fungerande samarbete gör att relevanta krav kan ställas.

En representant för **Borås stad** berättar att samarbetet mellan finansekonomer och miljöstrateger fungerar väl, även om de inte pratar med varandra varje dag. En av anledningarna till att avdelningarna börjat samarbeta mer är arbetet med gröna obligationer, då miljöstrategerna automatiskt involverats.

I **Örebro kommun** sker uppföljning av kapitalplaceringarna i samband med årsredovisningen. Då granskas innehavet av företaget GES Invest. Därefter hanterar finanschefen informationen som kommit fram i granskningen, med stöd från enheten för hållbar utveckling.

I **Växjö kommun** finns ett fungerande samarbete mellan miljö- och finanssidan. Miljömålen är kopplade till budgetdokumenten. En diskussion har förts mellan enheterna angående hur de globala hållbarhetsmålen kan kopplas till budgetdokumentet.

”Ibland måste frågor kunna landa. Det har varit viktigt att ha engagerade tjänstemän som arbetar med frågan, eftersom det krävs ett engagemang både från miljö- och finanssidan.”

- Lunds kommun

Hur skulle en optimal "klimatfond" se ut?

"1) Hög riskspridning

2) Låg avgift

3) Transparent selektering av vad
som anses vara "fossilfritt"

– Stockholms stad

"En fond som tydligt
kan påvisa att den är med
och påverkar klimatet till det
positiva, både genom inkludera,
exkludera och aktivt påverka
genom sina placeringar."

– Östersunds kommun

"För mig är en
klimatfond en fond som
enbart investerar i företag
som erbjuder framtidens
hållbara lösningar."

– Lunds kommun

Uppföljning

En viktig del av arbetet med fossilfria placeringar är uppföljningen – hur säkerställs att fonderna som kapitalet placeras i verkligen lever upp till ställda krav?

Svarande kommuner/regioner menar att uppföljningen är en kostnadsfråga, men också en kunskaps- och resursfråga. Därför uppger många att de helt enkelt får lita på kapitalförvaltaren.

En tillfrågad kapitalförvaltare beskriver uppföljningen som en fråga om transparens och förtroende, att man som kund får välja en kapitalförvaltare vars hållbarhetsarbete man litar på. En bra fingervisning om ambitionsnivån kan vara mängden och kvaliteten på informationen på kapitalförvaltarens webb.

Man kan som kund fråga vilka dataleverantörer/samarbetspartners kapitalförvaltaren har, begära ut listor på de ingående företagen i fonden, och kolla upp den tilltänkta fonden i Hållbarhetsprofilen. I Hållbarhetsprofilen finns detaljerad information om vilka uteslutningskriterier som gäller, hur innehavet granskas och eventuell redovisning av fondens koldioxidavtryck. Kom-

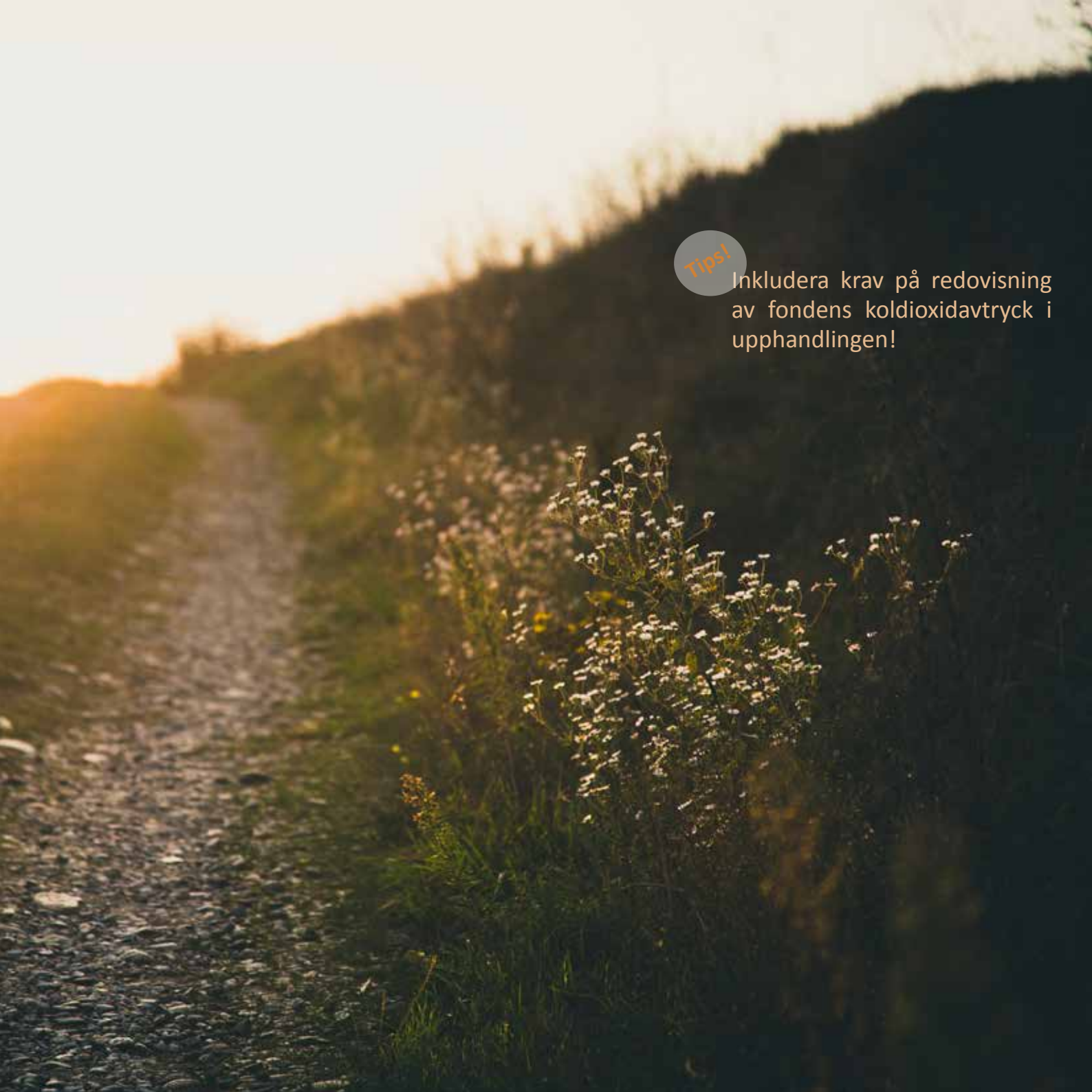
munen/regionen kan också kräva i sin upphandling att kapitalförvaltaren ska visa hur stora koldioxidutsläppen är i förhållande till index.

När en kapitalförvaltare vill skapa en fossilfri fond är första steget att köpa in data om företagen som är tänkta att ingå i fonden. Företag som utvinner fossila bränslen är markerade. Ofta ingår även uteslutningskriterier för vapen, tobak, alkohol och pornografi. Detta kallas en normbaserad eller negativ screening, och görs bland annat av tredjepartsgranskare som Ethix och GES Investment Services. De företag som markerats som olämpliga i screeningen utesluts ur fonden.

Kommuner/regioner kan också själva anlita t.ex. Trucost, Southpole Group, MSCI eller liknande företag för att göra en beräkning av portföljens koldioxidavtryck.

Som organisation kan man fråga sig om man väljer att placera sitt kapital fossilfritt för att 1) minska kommunens/regionens totala utsläpp eller 2) för att inte förknippas med vissa bolag. I det första fallet är koldioxidavtrycket viktigt att få från fondbolaget, men i det andra fallet kanske det räcker med en lista på bolag som fonden inte investerar i.

Ett tips till kommuner/regioner som står inför en upphandling av kapitalförvaltare är att inkludera krav på redovisning av fondens koldioxidavtryck i upphandlingen. Detta kan antingen sättas som skallkrav om det rör sig om en offentlig upphandling, eller skrivas in i ett förfrågningsunderlag i en direktupphandling.

A photograph of a gravel path leading through a field of wildflowers towards a sunset over a hill. The path is in the foreground, leading from the bottom left towards the center. The field is filled with various wildflowers, including a prominent cluster of white daisies in the middle ground. The background shows a dark silhouette of a hill against a bright, hazy sunset sky. The overall mood is peaceful and natural.

Tips!

Inkludera krav på redovisning
av fondens koldioxidavtryck i
upphandlingen!

Några röster om uppföljning

”Uppföljningen kommer främst att fokusera på de kriterier och fondens skriftliga kapitalförvaltarens hemsida o

Det vill säga, vi kommer att ladda upp de lovar. Då vi enbart tänker på de kriterier motsvarande våra finansiella externa scanning.

Eventuellt kan uppföljning även ske genom koldioxidavtryck.”

- Lunds kommun

”Vi anlitar Söderberg & Partners som finansiell rådgivare. Rådgivaren samarbetar med tjänstepersoner i kommunen (ekonomi och miljö) och för en regelbunden dialog med fondförvaltarna/bolagen, och förmedlar kommunens krav.

Det känns inte motiverat för oss att köpa extern screening med hänsyn till pris och att de få fonder vi placerar i har extern screening redan. Uppföljningen förväntas ske årsvis, i samband med bokslutet.”

- Borås Stad

”I linje med kommunens placeringspolicy granskas utförda placeringar av en extern granskare GES Investment Services AB som 3 ggr/år screenar våra fonder utifrån negativ screening på:

Max 5 %: tobak, alkohol, droger, kommersiell spelverksamhet, krigsmateriel och pornografi

0%: Fossil energi

Återrapportering sker årligen i årsredovisningen. Första granskningen gjordes 2014 och visade att inget av kommunens innehav bryter mot UNPRI eller UN Global Compact.

Gällande divestering från olja och kol visade granskningen att Örebro bro placeringar hade en andel fossilt innehav som uppgick till 80 mnkr (motsvarande 2,2 % av totalt placerade medel på 3,6 mdkr). Därefter har flera fonder tillkommit på marknaden som gör att vi kan placera våra pengar så som placeringspolicyn är formulerad. Vid årsskiftet 2016/2017 hade vi (för första gången) inga pengar alls i fossil energi.”

- Örebro kommun

st att ske genom en matchning mellan våra
a placeringsriktlinjer som anges både på
ch på Swesif hållbarhetsprofil.

ita på att kapitalförvaltaren uppfyller vad
oss placeringar i fonder som uttalat har
ns det ingen anledning till någon kostsam

en ske genom en beräkning av portföljens

”Uppföljning och utvär-
dering av innehaven sker
genom kontinuerligt infor-
mationsutbyte och dialog
med förvaltaren.”

- Stockholms stad

Östersunds kommun berättar
att när tidsutrymme finns gör
finansekonomen en avstäm-
ning genom att jämföra krite-
rier mellan SEB:s gröna fonder
och annat fondutbud på fi-
nansmarknaden. Detta görs då
oftast via Hållbarhetsprofilen
och Morningstar.

”Kommunen har aldrig
placerat kapital, fossilfria pla-
ceringar har därför tidigare
varit en ickefråga.

När/om det blir aktuellt för
kommunen att placera peng-
ar är planen att göra någon
form av inledande gransk-
ning, för att därefter göra ett
urval.

Därefter får man lita på kapi-
talförvaltarens granskning/
uppföljning. Vi kommer alltså
inte att göra någon egen
granskning eller anlita någon
tredjepartsgranskare.”

- Växjö kommun

”Vi får lita på den återredovisning
som erhålls från pensionsför-
valtarna tillsammans med den
uppföljning som görs av obero-
ende rådgivare.”

- Lomma kommun, 2017

Vägen framåt

En central utmaning för kommuner och regioner är att definiera "fossilfritt" och formulera en strategi och riktlinjer som kan matchas mot fondmarknadens kriterier och beräkningsmodeller.

Samtidigt som riktlinjerna styr mot ett fossilfritt innehav måste de säkra framtida kapital, genom att undvika alltför låg avkastning i förhållande till risk respektive höga förvaltningskostnader. Kraven på granskning och uppföljning måste tydliggöras redan i policy-stadiet för att i andra änden ge en större effekt på finansmarknaden i stort. Om man redan i det ursprungliga upphandlingsavtalet ställer tydliga krav kan dessa lättare följas upp.

Systemgränser – en utmaning

En annan utmaning är att sätta systemgränser för de fossilfria placeringarna – hur ska företag med indirekt stor exponering mot fossila bränslen hanteras?

Att inkludera mellanled i produktions- och konsumtionskedjorna i beräkningen av koldioxidavtrycket skulle innebära en avancerad livscykelanalys, men skulle samtidigt

ge en mer rättvisande bild av utsläppen från företagens verksamheter. Exkludering som metod kan innebära att man sällar bort fonder/företag som trots vissa fossila innehav ändå starkt investerar i grön omställning. Men ett problem med att basera sina val enbart på koldioxidavtryck är att utsläppsminskningar från företag som sysslar med till exempel energiefektiviseringstjänster och teknik för förnybar energiproduktion inte räknas in i beräkningen.

Miljömärkning som guide

Både kommuner, regioner och kapitalförvaltare beskriver uppföljningen som en fråga om tillit och förtroende - "kan vi lita på att vi får det vi kräver?". Svanen, det vill säga. Nordic Ecolabel, är ett exempel på en miljömärkning som redan har ett högt förtroende. Miljömärkning av fonder kan därför bli ett tydligt sätt för finansmarknadens aktörer

att visa sina kunder vilka fonder som är fossilfria. Därmed inte sagt att alla fonder som skulle klara kraven faktiskt kommer att märkas.

Placeringar och lån – två sidor av samma mynt

Att placera kapital och att låna kapital är två sidor av samma mynt, menar en av Klimatkommunernas medlemmar. För att kommunerna/regionerna ska kunna placera sina pengar ansvarsfullt och till gagn för miljö och klimat så behöver någon annan göra investeringar till gagn för miljö och klimat som de

behöver låna pengar till. Investorare med en grön och klimatvänlig målbild är centrala för den globala utvecklingen.

Genom att ge ut gröna obligationer kan kommuner och regioner bidra till att erbjuda gröna och fossilfria alternativ för andra som har kapital att placera. Och genom att välja att placera sitt kapital i t.ex. gröna obligationsfonder eller miljöteknikfonder premierar man de klimatvänliga investerarna. Flera medlemmar i Klimatkommunerna lyfter också fördelar med att arbeta med fossilfria placeringar och gröna obliga-

tioner parallellt, eftersom det stärker samarbetet mellan ekonomisidan och miljösidan i organisationen.

Generellt behövs en mer transparent och tydlig dialog mellan finansmarknadens aktörer, det vill säga kapitalförvaltare/bolag, banker och företag. För att snabba på utvecklingen kan det behövas lagkrav på att kapitalförvaltare klimatredovisar sina produkter. Vi ser också ett behov av en gemensam metodik för att beräkna koldioxidavtryck, något som exempelvis en myndighet skulle kunna ansvara för att ta fram.

Välja bort det fossila eller investera i lösningarna?

Finansmarknaden utvecklas i takt med att kunskapen om och efterfrågan på fossilfria och gröna fonder ökar - idag finns det många gånger fler sådana produkter än för tre år sedan, när Klimatkommunerna påbörjade sitt arbete inom området.

Att använda sig av uteslutningskriterier för produktion av fossila bränslen är ett första steg i arbetet, och de flesta som idag arbetar för att minska klimatavtrycket från sina kapitalplaceringar gör det genom att just styra bort från bolag som sysslar med prospektering och utvinning av fossila bränslen. Anledningen till detta är sannolikt att fondmarknaden i nuläget främst har denna typ av produkter att erbjuda, för kunder som är intresserade av att klimatanpassa sin portfölj. Men om vi ska ha en chans att klara målet om max två graders uppvärmning krävs en starkare handlingskraft – kommuner och andra kapitalägare måste vässa sina krav och börja investera i lösningarna! I nuläget finns ett fåtal fonder som antingen placerar i gröna obligationer eller teknik för förnybar energiproduktion. Men om många kommuner och regioner ställer krav på denna typ av investeringsalternativ kommer marknaden sannolikt att anpassa sig snabbt.

Aktörer

Det finns många olika initiativ, sammanslutningar och överenskommelser inom området fossilfri kapitalförvaltning. Här beskrivs några av dem.

Fossil Free Indexes: Ett initiativ från 2013 bestående av forskare och analytiker från miljö- och finansvärlden. Organisationen listar de 200 företag som har mest betydande fossila reserver. Organisationen rankar de mest koldioxidintensiva företagen i två listor, en för kolinnehav och en för olja och gas. Deras rankinglistor kan ses som ett bra tillägg och utgångspunkt att utgå från när negativ screening görs. FFI erbjuder även rådgivning om index-strategier, "financed emissions assessment" och "stranded asset risk analysis" för institutionella investerare, pensionsfonder med flera.

"The Carbon Underground Top 200"– Presenterar världens 100 mest kolintensiva bolag och de globalt sett 100 mest olja- och gasintensiva bolagen.

"The Carbon Underground Tar Sands 20TM"– Fokuserar på oljebolag som bevisats inneha oljesands-

reserver. Eftersom oljesandsreserver dessutom kräver energi för att utvinnas och processas uppskattas att dessa reserver genererar 3 gånger så mycket koldioxidutsläpp än andra oljereserver. Indexlistan fungerar därför som ett effektivt hjälpmedel för investerare och fondförvaltare för att divestera, genom att exkludera dessa bolag. Listan uppdateras en gång i kvartalet.

Swesif: Sveriges forum för hållbara investeringar har medlemmar från finansmarknaden, institutionella aktörer, ideella organisationer med flera Swesif har tagit fram verktyget/sökmotorn "Hållbarhetsprofilen" där gröna alternativ på fondmarknaden listas.

I januari lanserades en ny version av verktyget. Nya filtreringsmöjligheter lades till för att göra det lättare att söka efter mer specifika hållbarhetskriterier för fonder. Utifrån de tre strategierna "Välja in", "Välja bort" och "Påverka" kan man

söka fram fonder och utöver detta steg kan man sen addera fler specifika kriterier. Det finns möjlighet att aktivt söka fram fonder som tar hänsyn till hållbarhetsfrågor i sina investeringsbeslut och även fonder som aktivt exkluderar en specifik produkt, land eller företag baserat på internationella konventioner.

Portfolio Decarbonization Coalition (PDC): (initierat av FN).

Ett initiativ för att mobilisera finansmarknaden att minska sina klimatavtryck. Det bestod i april 2015 av nio stora placerare, varav två svenska: 4:e AP-fonden och Svenska kyrkan. Även FN:s miljöprogram (UNEP) med tillhörande finansinitiativ (UNEPFI) ingår. De menar att det är avgörande att investerare mäter och återkommande publicerar sina koldioxidutsläpp (carbonfootprinting). Baserat på informationen om koldioxidutsläppen ska investerare runt om i världen minska sina klimat belastande placeringar.

Montreal Carbon Pledge: Genom att signera Montreal Carbon Pledge förbinder förvaltare sig att årligen

mäta och publikt presentera sin investeringsportföljs koldioxidfotavtryck, i sin helhet eller avseende delar. I april 2015 var sju av 41 signatories svenska förvaltare (första, tredje respektive fjärde AP-fonden, Nordea, Öhman fonder, Folksam samt Swedbank Robur Fonder AB). (www.montrealpledge.org)

Carbon Disclosure Project

(CDP): ett initiativ för mätning av CO₂ i syftet att göra datan tillgänglig och öka transparensen. CDP är en internationell organisation med regionala kontor och lokala partnerskap runt om i 50 länder. Företag, städer, stater och regioner från runt 90 länder divesterar genom Carbon Disclosure Project.

Greenhouse Gas Protocol: "A nearly 20-year long partnership between the World Resources Institute (WRI) and the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD), the Greenhouse Gas Protocol (GHG Protocol) works with governments, industry associations, NGOs, businesses, and other

organizations around the world to build credible, effective, and robust GHG accounting and reporting platforms that serve as a foundation to address climate change. It establishes comprehensive, global, standardized frameworks for measuring and managing emissions from private and public sector operations, value chains, products, cities, and policies."

Global investor statement on climate change (IIGCC): Formuleras av investerare och förvaltare för att utmana världens ledare inför klimatmötet i Paris i december 2015. Flera svenska aktörer finns med.

Ordlista

Aktivt förvaltrade fonder: De aktivt förvaltrade fonderna är generellt dyrare att placera i eftersom förvaltaren tar betalt för sitt arbete för att öka avkastningen jämfört med index.

Environmental, social and governance (ESG): ESG-målen syftar till att aktörer på finansmarknaden skall beakta miljömässiga, sociala och bolagsstyrningsmässiga aspekter.

Exkludering: uteslutning av företag som ägnar sig åt prospektering, exploatering, utvinning eller produktion av olja, gas, oljesand och annan okonventionell fossil olja. Alternativt i företag inom kolbranschen.

Fossilbubblan/stranded assets: om världen ska ha möjlighet att klara tvågradersmålet måste 80 % av de fossila reserverna stanna kvar i jorden. Detta innebär att de investeringar som görs i olje- och kolföretag riskerar att leda till en förlust för investerare.

Index: ett index beskriver utvecklingen för en fond i förhållande till fondmarknaden i stort.

Indexförvaltrade fonder: fonder som förvaltas i enlighet med de "största" indexen på finansmarknaden. Denna typ av förvaltning har förhållandevis låg kostnad och risk jämfört med aktivt förvaltrade fonder.

Indirekta innehav: de innehav i fossila bränslen som en investerare indirekt har, beroende på fondens upplägg. Detta hänger ihop med utmaningen med att idag beräkna koldioxid i alla led, se scope 1,2 och 3.

Gröna finanser: ett samlingsbegrepp för fossilfria placeringar och gröna obligationer.

Koldioxidberäkning: att beräkna koldioxidavtrycket för en produkt. Detta kan idag göras på olika sätt, till exempel utifrån att titta på produktens livscykelanalys, genom stadierna utvinning, produktion, transport, konsumtion och återvinning.

Negativ/ normbaserad screening: en screening av fonder i syftet att exkludera innehav eller mer specifikt enskilda företag, länder eller produkter baserat på etiska riktlinjer rörande fossil energi alternativt tobak med mera.

PRI: Principles for Responsible Investment. Riktlinjer för hållbara investeringar framtagna på initiativ av FN 2005 och lanserades 2006 i samarbete med en grupp representanter för världens största investerare, från 12 olika länder, stöttat av en expertgrupp bestående av representanter från fondmarknaden, mellanstatliga organisationer och civilsamhället. Sedan dess har ramverket signerats av över 1600 aktörer. Bygger på 6 principer. Inkluderar ESG-faktorerna (se ESG).

Procentgräns: en procentgräns på 5 % är idag vanligt på finansmarknaden gällande fossilfria fonder och även andra etiska riktlinjer (tobak m.m). Detta beror på att den koldioxidberäkning (och annan normbaserad screening) som

idag görs på fonders innehav inte är heltäckande och därför kan 100 % "renhet" inte intygas av kapitalförvaltaren.

Scope 1, scope 2, scope 3: De beräkningar för fonders koldioxidavtryck som görs idag baseras på beräknad och uppskattad data för tre olika "omfång" – "scope 1", "scope 2" och "scope 3". I dagsläget har kommuner möjlighet att beräkna scope

1, medan scope 2 och 3 ligger på finansmarknaden och företagens ansvar.

Scope 3 är däremot en utmaning att beräkna idag.

SRI: "Sustainable and responsible investment ("SRI") is a long-term oriented investment approach which integrates ESG factors in the research, analysis and selection process of securities within an investment portfolio. It combines fundamental analysis and engagement with an evaluation of ESG factors in order to better capture long term returns for investors, and to benefit society by influencing the behaviour of companies." (Eurosif 2017) Så kallade SRI-fonder exkluderar bolag

som inte anses uppfylla de uppsatta etiska kriterierna för fonden, kring till exempel tobak, vapen, alkohol och pornografi.

The Global 500: "The Fortune Global 500, also known as Global 500, is an annual ranking of the top 500 corporations worldwide as measured by revenue. The list is compiled and published annually by Fortune magazine."

UCITS: Detta är en förkortning av direktivets fullständiga engelska namn, Undertakings for Collective Investment in Transferable Securities. Arbetet med att införa reglerna i svensk rätt skedde under 2015-2016. Direktivet omfattar regler om förvaringsinstitut (som skyddar kapitalet i fonden), ersättningar och sanktioner.

Regeringen har i anslutning till de nya reglerna utrett en rad andra frågor för att skapa förutsättningar för att förbättra svenska fonders konkurrenskraft, att förbättra informationen om hållbarhetsaspekter samt att tydliggöra skillnaden mellan aktivt och passivt förvaltade fonder.

Lästips

Klimatkommunernas arbete

Här kan du läsa mer om Klimatkommunernas arbete med fossilfria kapitalplaceringar:

["Styr om till en klimatvänlig portfölj"](#)
(Aktuell Hållbarhet, 2016)

[Slutrapport Innovativ naturvård](#)
(Borgström, F., 2016. Lund: Klimatkommunerna)

["Gröna finanser"](#)
(material på Klimatkommunernas webb)

Enskilda kommuner och organisationers arbete

Tips om bland annat policys och rapporter framtagna av kommuner, regioner och andra organisationer:

"AP-fonderna samordnar sättet att redovisa koldioxidavtryck för investeringsportföljerna", 2015

Grön ekonomi- omställning till en klimatvänlig, resurseffektiv och socialt inkluderande ekonomi genom kapitalförvaltning. Bakgrundsrapport till ny klimatstrategi för Örebro kommun.

(Örebro kommun, 2015)

Placeringspolicy för Örebro kommun,
(Örebro kommun, 2014)

"Ansvarsfulla investeringar"
(Svenska kyrkan, 2016)

Finanspolicy och finansiella riktlinjer för Göteborgs Stad
(Göteborg Stad 2014)

"PM om redovisning av koldioxidavtryck från fondinvesteringar"
(Fondbolagens förening, 2016)

"Hållbara finanser ska prioriteras"
(Linköpings kommun, 2017)

"Malmö stad vill minska fossilfria placeringar"
(Malmö Stad, 2016)

"Örebro först i Sverige med fossilfria placeringar"
(Sveriges radio, 2017)

Internationella mellanstatliga och ideella initiativ

Tips på mer fördjupande/bred läsning om divesteringsfrågan och finansmarknaden på global nivå:

[Global Climate Index 2017](#)

(Asset Owners Disclosure Project, 2017)

[“Clear majority of world’s biggest investors now take action on climate change”](#)

(Asset Owners Disclosure Project, 2017)

[Fair Finance Guide – Methodology for the assessment of responsible investment and financing policies of financial institutions](#)

Lite kort om fonder – hur fungerar det?

[“Vilka typer av fonder finns det?”](#)

(Fondbolagens förening, 2017)

[”Lagar som reglerar fonder”](#)

(Avanza, 2016)

FN:s roll i divesteringsfrågan

[The Financial System We Need – From Momentum to Transformation](#)

(United Nations Environment Program (UNEP), 2016)

[About the PRI](#)

(PRI, 2017)

Sveriges roll i divesteringsfrågan

[Sverige i topp på hållbara investeringar](#)

(Dagens nyheter, 2017)

Svenska/nordiska myndigheter och divesteringsfrågan

Lästips kring myndigheters roll i arbetet mot fossilfria placeringar i Sverige och Norden:

["Svanen-märkta fonder i samarbete med världsledande certifiering"](#)
(Nordic Eco Labelling 2016)

["Konsumentverket: Då får banken kalla fonden 'hållbar'"](#)
(Aktuell Hållbarhet, 2017)

[Klimatförändringar och finansiell instabilitet](#)
(Finansinspektionen, 2016)

[Finansiella företags hållbarhetsarbete](#)
(Finansinspektionen, 2016)

[Hur kan finanssektorn bidra till en hållbar utveckling?](#)
(Finansinspektionen, 2016c)

[Finansutskottets betänkande 2016/17: FiU12](#)
(Finansutskottet, 2016)

[Omställning till hållbarhet och konkurrenskraft – Sveriges väg mot ett fossilfritt och resurseffektivt välfärdssamhälle. Slutrapport: Analysgruppen för grön omställning och konkurrenskraft](#)
(Regeringen, 2016)

[En hållbar, transparent och konkurrenskraftig fondmarknad](#)
(Regeringen, 2016)

[Ökad insyn i hur stora företag arbetar med hållbarhet och mångfald](#)
(Regeringen, 2016)

[Hållbar fondmarknad](#)
(Regeringen, 2015)

[Hållbar finansmarknad](#)
(Regeringen, 2016)

Andra rapporter och artiklar

Rena guldgruvan? – AP-fondernas investeringar har en smutsig baksida
(Swedwatch, 2011)

Blir guldet till sand? – En rapport om fondförvaltning utan klimatmål
(Swedwatch, 2016)

Silent approval – The role of banks linked to the crisis faced by Borneo's indigenous peoples and their forests
(Swedwatch, Fair Finance Guide 2017)

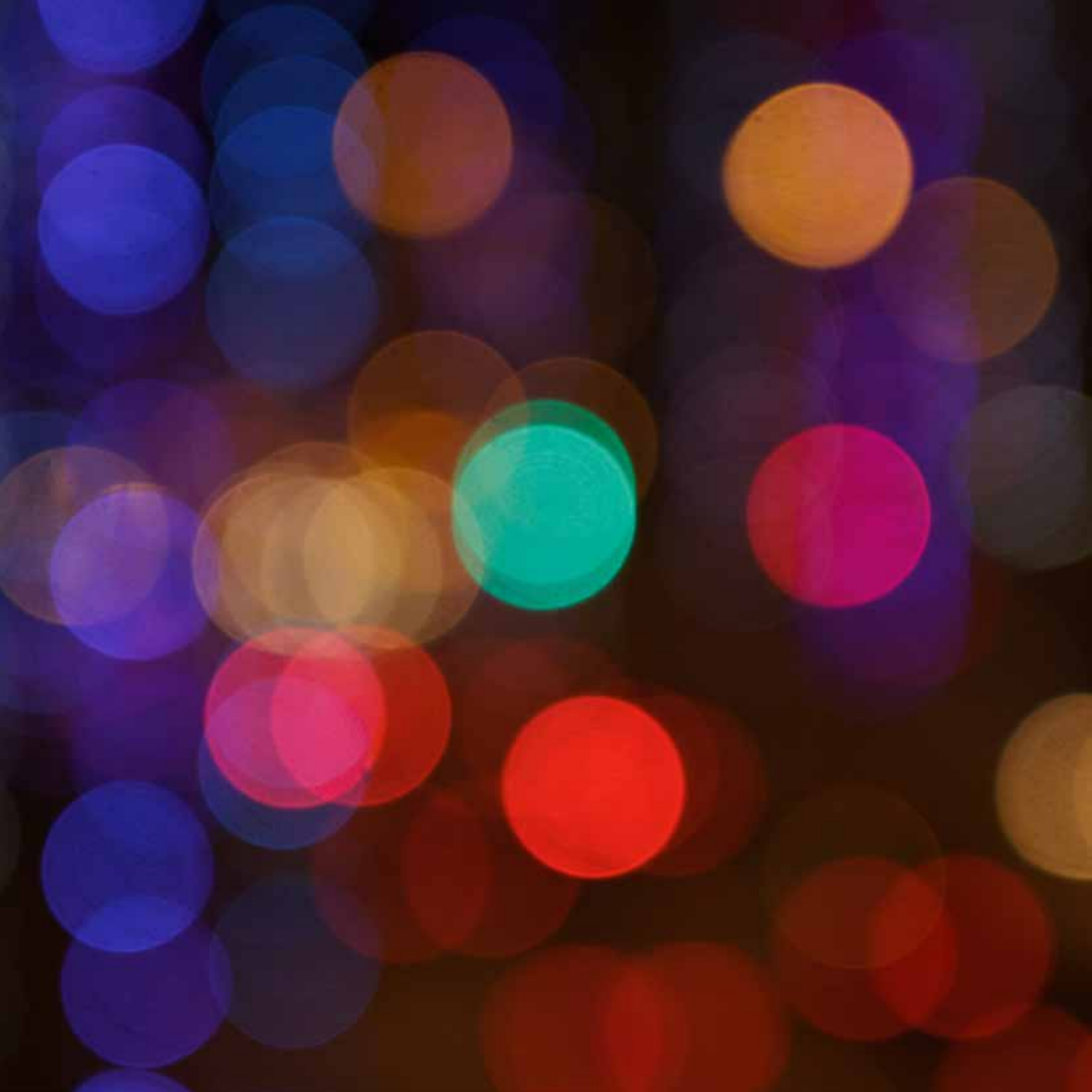
Rekommendation – redovisning av koldioxidavtryck i försäkringsföretagens investeringsportföljer
(Svensk försäkring, 2016)

"Vad är livscykelanalys?"
(SLU 2016)

Vi har redan divesterat
(Fossil Free Sverige, 2017)

Att tillverka gröna pengar
(Sveriges Radio, 2017)

The current state of Responsible investments in Sweden
(Swesif, 2015)

KLIMAT
KIK
KOMMUNERNA